

I. MARXIZMUS—LENINIZMUS

AZ ÚJSZEGEDI KENDER-LENSZÖVŐ VÁLLALAT MUNKÁSLÉTSZÁMÁNAK ÉS A MUNKÁSSÁG ÖSSZETÉTELÉNEK ALAKULÁSA 1945 ÓTA*

Írta: KOVÁCSNÉ RÓZSA KLÁRA

Az utóbbi években a marxista történetírás fontos feladatának tekintette a társadalomtörténet kidolgozását, az egyes társadalmi osztályok és rétegek fejlődéstörténetének, egymáshoz való viszonyának, történetileg kialakult arculatának és tudatbeli adottságainak feltárását [1].

E társadalomtörténeten belül különösen nagy jelentőségű a munkásosztály történetének rekonstruálása. Némcsak a dolgozó nép helyes történeti tudatának kialakulása, a munkásmozgalom és a párttörténet mélyebb megalapozása szempontjából kiemelkedő fontosságú ez, hanem azért is, hogy a forradalmi párt, a tudatos politikai erő helyesen támaszkodhasson társadalmunk hivatott vezető osztályára, még aktívabban alakíthassa és formálhassa társadalmi tudatát és magatartását. Élengedhetetlenül szükséges a munkásosztály történetileg kialakult arculatának, összetételének, társadalmi eredetének, a növekedés forrásainak vizsgálata, a különböző magyar munkástípusoknak az ismerete [2].

E cél érdekében vizsgáljuk most meg az Újszegedi Kender és Lenszövő munkásainak szociográfiai adatait [3].

A munkásosztály létszáma a felszabadulást követő években országosan megnőtt, kulturális színvonala magasabb lett, összetétele megváltozott, anyagi helyzete megjavult. A termelés növelésével 1964 nyarától az iparban alkalmazott munkások, különösen a gyáripari munkások létszáma jelentősen megnőtt. 1964-ben a gyáripari munkások létszáma az 1938. évinek már 96,2%-a volt, 1947-ben pedig 17,3%-kal meghaladta azt [4]. Ettől függetlenül az ipari munkanélküliek száma 1947 végén még kb. százezer fő volt. Ennek oka az, hogy az infláció idején a fix ipari bérek mellett jelentős munkástömegek nem tartották érdemesnek a munkavállalást, és más módon kerestek megélhetést. A stabilizáció után azonban egyre többen jelentkeztek ismét a gyárakban. Növelte a munkát keresők számát az, hogy az alacsonyabb bérek miatt a munkáscsaládok korábban nem dolgozó tagjai is állást kerestek, valamint a hazatérő hadifogoly tömegek is munkát kerestek.

1949-ben a gyáripari munkások száma már 28,3%-kal meghaladta az 1938. évi szintet. A növekedés ezután igen gyors ütemű volt. Az Iparstatiszti-

* Részlet a szerző „Az Újszegedi Kender-Lenzövő Vállalat fejlődése” c. — 1964-ben megvédett — egyetemi doktori disszertációjából.

kai Zsebkönyv adatai szerint az állami iparban foglalkoztatottak száma a következőképpen alakult:

1949-ben:	547 905 fő
1955-ben:	936 420 fő
1960-ban:	1 109 593 fő

A munkásság létszáma nem minden iparágban növekedett egyforma mértékben. Ez összefüggött azzal, hogy részben már a felszabadulást követő években az újjáépítés érdekében, de a későbbi esztendőkből is a szocialista iparosítás megvalósulása során jobban fejlesztettük a nehézipart, mint a könnyű- vagy élelmiszeriparunkat. Ennek megfelelően: míg 1938-ban az összmunkásság 58%-a nehéziparban és 42%-a a könnyű- és élelmiszeriparban helyezkedett el, addig 1949-ben már a munkáslétszám 62,1%-a dolgozott a nehéziparban és csupán 37,9%-a a könnyű-, illetve élelmiszeriparban.

Persze, ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a könnyűiparban, pl. a textiliparban a munkáslétszám nem emelkedett az 1938-as szint fölé. Az Iparstatisztikai Zsebkönyv adatai a következőket mutatják:

A textiliparban

	foglalkoztatottak s z á m a	munkások m a
1938-ban:	63 411 fő	54 729 fő
1949-ben:	77 445 „	61 739 „
1955-ben:	97 078 „	78 187 „
1958-ban:	101 259 „	83 263 „
1959-ben:	103 136 „	85 173 „
1960-ban:	107 608 „	88 875 „

1938-at 100-nak véve 1960-ban a textiliparban foglalkoztatottak száma 169 volt. (Az egész állami iparban ugyanekkor: 260.)

Ha most leszűkítjük a problémát az Újszegedi Kender- és Lenszövő viszonylatára, akkor meg kell állapítanunk, hogy létszám tekintetében semmi fejlődés nem volt az elmúlt 16 évben. A gyárban foglalkoztatottak száma csak 1961-ben érte el az 1938-as szintet, a legmagasabb 1944. évi 2400 főt addig meg sem közelítette. A gyár háború alatti munkáslétszámának alakulását az alábbi adatok szemléltetik:

1938-ban:	1400 fő
1939-ben:	1496 „
1940-ben:	1600 „
1942-ben:	2000 „
1944-ben:	2400 „

[5]

Az adatok mutatják, hogy a háború folyamán a gyárban a munkások száma állandóan emelkedett. Ennek magyarázatát abban kell keresnünk, hogy a hadikonjunktúra a len-kenderiparban pozitívan érezte hatását, a gyár jelentős hadimegrendelést kapott. Ezenkívül a gyár hazai, illetve bácskai kikészítő telepekkel rendelkezett és maga is termeltetett kendert. A nyersanyag ellátottság tekintetében természetesen voltak nehézségei, de ezek korántsem

olyanok, mint az ország más hasonló jellegű gyáraiban. Másrészt a nők százalékos aránya — 64,3% — meglehetősen magas, a behívott férfiakat pótolni tudták nőkkel, sőt újakat is tudtak foglalkoztatni a harmadik műszak beállításával. A női munkaerő nemcsak a kieső férfimunkát pótolta, hanem annál lényegesen olcsóbb lévén, fokozott profitszerzési lehetőséget is jelentett a tulajdonos számára.

Az üzem a háború idején igen súlyos károkat szenvedett. Az újjáépülő gyár fokozatosan vette fel a munkásokat, de mivel néhány üzemrész nem épült fel teljesen, pl. a cérnázó, a profilírozáskor pedig több üzemrész más üzemhez került (a fonoda a Szegedi Kenderhez, a varroda a Ruhagyárhoz, a rostkikészítő önálló üzem lett), érthető, hogy a munkáslétszám nem érte el a háború alatti igen magas arányokat.

Tekintettel arra, hogy 1938-ban és 1961-ben a gyári munkáslétszám megközelítően azonos volt, néhány összehasonlítást eszközölhetünk.

A munkásság nemenkénti összetétele a következőképpen alakult:

	Nők	Férfiak	Összesen (fő)
1938:	900 fő=64,3%	500 fő=35,7%	1400=100%
1961:	840 fő=60,0%	557 fő=40,0%	1397=100%

[6]

A nők felszabadulása és munkában való nagyobb arányú elhelyezkedése a számokban egyáltalán nem tükröződik, (hiszen 1961-ben kevesebb nőt foglalkoztatott az üzem, mint 1938-ban). Ez azzal magyarázható, hogy a textilipar a felszabadulás előtt is elsősorban női munkaerőre támaszkodott, s a növekedés a felszabadulás után elsősorban azokban az iparágakban és szakmákban következett be, amelyekből a nők a múltban majdnem teljesen el voltak zárva.

Szemléletesen mutatja viszont a nők felszabadulását, haladását, fejlődését az a tény, hogy míg 1946-ban nem volt női mérnök és műszaki vezető, addig 1961-ben öt mérnök közül kettő nő, és 20 műszaki beosztású dolgozó van.

Ez persze nem jelenti azt, hogy ezzel a számmal meg lehetünk elégedve, de az arányok javulása mégis egy lépést jelent előre. Hiszen a nők előképzettsége átlagosan alacsonyabb színvonalú volt, mint a férfiaké, s még nem minden tekintetben tudták behozni azt a hátrányt, ami a múlt korszak oktatási rendszerének a következménye volt. Emiatt azután e tekintetben is hátrányos megkülönböztetéseket alkalmaztak a nőkkel szemben. Persze az is igaz, hogy a nők sokszor kényelemből különböző okokra hivatkozva elhanyagolják továbbképzésüket, pedig ma már erre sok alkalom kínálkozik.

Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a nők száma a gyári vezetésben nem kielégítő, e területen a párt- és szakszervezetnek lenne még tennivalója.

A munkáslétszám összetételének megvizsgálása után nézzük most meg a munkásság rétegződését. 1961. december 31-én az üzemben foglalkoztatottak megoszlása a következő volt:

Mielőtt az adatok elemzéséhez kezdenénk, tisztáznunk kell, hogy a vizsgált időszakban ki számított szak-, és ki számított betanított munkásnak.

Szeged mindkét nagy len-kenderipari üzemében csak a vasipari dolgozókat tekintették szakmunkásoknak. (Pl. géplakatos, villanyszerelő, csőszerelő,

	Nő	Férfi	Összesen
Szaktanácsos	3	114	117 — 8,4%
Betánított	687	97	784 — 56,2%
Segéd	29	200	229 — 16,4%
Műszaki	20	82	102 — 7,3%
Adminisztrátor	56	26	82 — 5,8%
Kisegítő	23	1	24 — 1,7%
Nem ipari	22	37	59 — 4,2%
Összesen:	840 fő = 60%	557 fő = 40%	1397 fő = 100 %

[7]

bádogos, vasesztergályos, faesztergályos, asztalos hegesztő, gépész). A fonók, szövők betánított munkások voltak. (Azóta változott már a helyzet, mert most már van fonó-, szövő iparitanuló-képzés, több átképző tanfolyamot szerveztek mindkét üzemben és a régóta [legalább 15 éve] ott dolgozó betánított munkás is kérheti átminősítését szaktanácsossá.)

Vizsgáljuk meg a gyárban foglalkoztatott szak-, betánított- és segédmunkások számát, összehasonlítva az 1938-as állapottal, az 1960-as országos textilipari adatokkal és végül a Szegedi Kenderfonó 1961. december 31-i kimutatásával.

	1938 Újszegedi K.	1961 Újszegedi K.	1960 Orsz. Text. ip.	1961 Szegedi K.
Szaktanácsos	8,6%	10,3%	32,7%	9,1%
Betánított	66,4%	69,4%	49,2%	62,2%
Segéd	25,0%	20,3%	18,1%	28,7%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

[8]

Szembevetve az eltérés a szegedi és országos szaktanácsos létszám között. Ez abból adódik, hogy más textilipari üzemekben nemcsak a vasipari munkások számát tekintve szaktanácsosnak. Így az összehasonlítás irreális, tényként közöltük.

Osszehasonlítva az 1938-as és 1961-es adatokat, meg kell állapítanunk, hogy lényeges fejlődés a szaktanácsos létszámot tekintve nincs. Pozitív tényként kell azonban említeni a segédmunkás létszám csökkenését, mert ez azt is mutatja, hogy az ember nehéz fizikai munkáját egyre inkább a gépek végzik el, s az így felszabadult munkás hasznosabb tevékenységet folytathat. Lehet belőle betánított munkás, szaktanácsos, sőt műszaki vezető is, ha a szükséges tanulmányokat elvégzi.

A testvérüzemmel történt összehasonlításból pedig az derül ki, hogy az Újszegedi Kender- és Lenzövényben a munkások nagyobb százaléka dolgozik szak- és betánított munkásként, ami viszont a magasabb színvonalú termelést is feltételezi.

A fizikai munkát végzők mellett szólnunk kell a műszaki és adminisztratív munkakörben dolgozók létszámának alakulásáról is. 1946-ban az üzem dolgozóinak 2,7%-a dolgozott műszaki beosztásban, 1 mérnök volt.

1961-ben a gyár munkásainak 7,3%-a volt műszaki képzettségű, közülük 5 mérnöki végzettséggel.

1000 munkásra 73 műszaki jut, másképpen minden 13,7 munkásra jut 1 műszaki. (A magyarországi textiliparban 1960 végén 86 fő volt az 1000 munkásra jutó műszakiak száma.) [9].

Bár az üzem eredménye elmarad az országos átlagtól, mégis szép eredmény az, hogy minden 13–14. munkás mellé műszaki képzettségű embert tudnak állítani. Különösen szembeűnő a fejlődés, ha megnézzük és összehasonlítjuk a 15 évvel korábbi, 1946-os adatokkal, amikor csak minden 38. munkásra jutott egy műszaki. (A Szegedi Kenderfonógyárban 1000 munkásra jutó műszakiak száma: 45.) [10].

Ha a létszámot tovább vizsgáljuk, akkor találunk negatívumot is. Ez pedig az üzemben foglalkoztatott adminisztrátorok nagy száma. Az előbbi kimutatás szerint 82 fő, a gyárban foglalkoztatottak 5,8%-a dolgozik ebben a munkakörben.

1000 munkásra 58 adminisztrátor jut, másképpen kifejezve minden 17. munkásra jut egy ilyen beosztású dolgozó. Ez a szám az országos kimutatásnál nem sokkal rosszabb, (a textiliparban 1000 munkásra 55 adminisztrátor jut), sőt az állami ipar eredményénél jobb (ott 1000 munkásra 82 adm. jut) [11], de a testvérüzem adataihoz hasonlítva lényegesen rosszabb. A Szegedi Kenderfonóban 1000 munkásra átszámítva csak 39 dolgozó végez adminisztratív munkát.

Új nagyteljesítményű számológépek beszerzésével, valamint a munka jobb megszervezésével, és ez a fontosabb, valószínűleg ezen az eredményen is lehetne javítani és e területen is az élvonalba lehetne kerülni.

Az Újszegedi Kender- és Lenzövőben alkalmazott munkások számának és rétegződésének vizsgálata után, nézzük meg most e rétegek társadalmi eredetét és növekedésének forrásait. Mielőtt rátérnénk az 1961-es adatok elemzésére, tekintsük meg a gyáripar e három rétegének kialakulását.

A századforduló előtt a külföldi eredetű munkásság Magyarországon nemcsak a legmagasabban kvalifikált szűk felső munkásrétegnek, hanem a szakmunkásság alapvető tömegének a kialakításában is kiemelkedő szerepet játszott. E réteg vetette meg az örökletes gyári proletariátus alapjait Magyarországon.

A századforduló után a külföldi elem szerepe már erősen csökkenő tendenciát mutatott, a külföldi származású munkások aránya egyre jobban zsugorodott. A korábban Magyarországra települt külföldi munkások magyarosodása — nem utolsósorban a házasodás útján — gyors ütemben haladt. A magas kvalifikációjú külföldi szakmunkások aránya, különösen az újonnan alakuló, hagyományokkal még nem rendelkező iparágakban volt jelentős. Pl. a textiliparban a művezetők 40%-a volt idegen honos. Ezeknek a külföldről bevándorolt szakmunkásoknak a gyerekei alkották a szakmunkások második, harmadik generációját is [12].

Nézzünk néhány adatot az Újszegedi Kendergyár életéből. A gyár megindulásával egyidőben telepedtek le Szegeden a következő Németországból jött szakmunkások, akik itt többnyire mindnyájan vezető, oktató beosztást kaptak:

A szövődében:

1. Raschke Gusztáv — főművezető,
Raschke Román — szövőmester lett.
Gusztáv gyermekei közül Ferenc és Gyula segédművezetők lettek az üzemben,
Lajos pedig szövő osztályvezető.
2. Bittner Antal és Bittner Richárd főfelügyelők voltak.
3. Kasper Ede szövőmester volt.
Fia: Frigyes segédművezető, leánya: Anna betanító.
4. Héger Emil — szövőmester.
Gyerekei: Ferenc, Károly, Hermann, Ede, Teréz, Anna szintén itt az üzemben dolgoztak.
Két unokája is itt dolgozik, akik közül Lajos jelenleg szövőművezető.
5. Rotmann János üzemellenőr volt.
6. Szövőszakmunkásként dolgoztak a gyárban:
Johne Ferenc, Junkner András, Jüptner Mária, Kleipner Antal feleségével, később 4 gyerekével stb.

A keresztorszóban: külföldi eredetű szakmunkások a következők voltak:

Jung Jakab és testvére Antal — művezetők.
Jakab gyermekei: Jakab és Amália.
Antal gyermekei: Adolf, János, Lajos, Mária is itt dolgoztak.

A felvetőben:

Klombauer Kurd és testvére Miklós — művezetők.
Miklós gyermekei közül István, János, Erzsébet dolgoztak itt.
István (Koltai néven) ma a kereskedelmi osztály vezetője.

A törő, tilolóban:

Stefán Jakab — főművezet volt.
„ András — segédművezető.
„ Katalin — szövő
„ Éva — szövő
Jakab fia: István jelenleg művezető.

A kikészítőben:

1. Brückner Jakab — kikészítő vezető,
Brückner István — gépész volt.
Jakab fia: Jakab sokáig előkészítő művezető volt.
2. Ebner Antal — impregnáló mester, fia Ferenc szintén.
3. Kommerszka János gépészként, felesége szövőként dolgozott, 3 gyermekük és azok házastársa szintén itt az üzemben helyezkedett el.

[13]

Len-kenderszövő üzembről lévén szó, a szakmunkásság utánpótlásának más, pl. hazai forrása nem volt.

A gyárban dolgozó vasipari szakmunkások fő utánpótlási forrása az iparosság lett. Nem elsősorban azon a réven, hogy proletárokká váltak, hanem:

úgy, hogy fiaikból szakmunkásokat neveltek. A gyári szakmunkáságnak más hazai utánpótlási forrása nem volt. Az iparos népeségnek, mint a szakmunkáság utánpótlási forrásának a szerepe a felszabadulás után egyre inkább csökkent. Ennek oka az iparosok számának, súlyának általános csökkenése az országban, valamint az, hogy az önálló iparos családok fiai és lányai közül kevesebben váltak ipari munkássá. Sokan lettek közülük tisztviselők, értelmiségiek, birtokos parasztok [14]. A nagyrészt iparos származású régi szakmunkáságot fokozatosan ipari proletár származású új szakmunkás generációk váltották fel. Ez pedig pozitív hatású tényező volt ipari proletariátusunk származási összetételének alakulásában.

A tőkés iparra általában jellemző tendencia az olcsó, tanulatlan munkások fokozott alkalmazása. Ez, valamint a technika fejlődése arra vezetett, hogy rohamosan csökkent a gyári proletariátus szakképzett rétegének súlya az össz munkáságon belül. A gyári proletariátus legnagyobb rétegévé a betanított munkáság vált. A betanított munkáság társadalmi eredet szempontjából egyeneműbb volt a szakmunkáságnál. A faluval szakító nincstelen- agrárproletárok mellett nagy számban voltak közöttük városi napszámosok, alkalmi munkások és utódaik, kisipari szakmunkások, akik nem tudtak tanult szakmájukban elhelyezkedni, a városi proletariátus számos olyan tagja, akiknek szakmatanulásra nem volt lehetősége, végül nem egy esetben olyan gyári szakmunkások, akik munkahiány vagy üzemi baleset stb. következtében szakmájukban nem dolgozhattak. A betanított munkások nagy többsége tehát a városi és falusi proletariátusból származik.

A betanított munkások jelentős része nő volt. A nőmunkáság társadalmi eredetét tekintve lényegesen egyeneműbb volt, mint a férfimunkáság. Túlnyomó része a városi ipari proletárok asszonyai és leányai közül került ki. Az agrárnépeségből származó munkásnők száma egészen a felszabadulásig, sőt az ötvenes évekig alacsony volt. A faluról a városba való nagyfokú beáramlás az 50-es évek közepén kezdődött.

A segédmunkáság társadalmi eredetét tekintve igen vegyes összetételű volt, zömében azonban az agrárproletariátusból származott. Az ipari munkáság vegyes származási összetételét igen kézzel foghatóan bizonyítják azok az adatok, amelyek a munkások származását más társadalmi osztályok és rétegek eredetével hasonlítják össze.

A magyar társadalom különböző osztályait és rétegeit — az ipari és általában a városi proletariátust kivéve — a kapitalizmus viszonyai között társa-

A férfi keresők száma 1930-ban:

Társ. osztály, réteg	Saját oszt.-ból	Más oszt.-ból
	s z á r m a z o t t	
Ipari munkás	55,5	44,5
Önálló iparos	71,1	28,9
Birtokos paraszt	79,9	20,1
Mezőgazdasági munkás	87,2	12,8
Tisztviselő, értelmiségi	87,4	12,6

[15]

dalmi eredet és összetétel szempontjából nagyfokú egyneműség, szinte azt mondhatnánk, kasztszerű elzárttság jellemezte.

Az értelmiség a kapitalizmus korszakában szinte kizárólag a polgárság és a kispolgárság köréből került ki, eredet szempontjából igen homogén társadalmi réteget alkotott. Az ipari proletariátus viszont a társadalom legvegyesebb eredetű dolgozó osztálya volt, tagjainak közel fele a falusi félproletariátusból s a különböző falusi és városi kispolgári rétegekből származott. Ez a vegyes összetétel a felszabadulás után sem változott lényegesen. Ez összefüggésben van azzal is, hogy a munkásosztály létszáma a felszabadulást követő tíz évben igen nagymértékben megnőtt. 1949 és 1954 között, figyelembe véve a természetes lemorzsolódást is, kb. 460 000-rel nőtt a munkásosztály létszáma. Ebből mintegy 75 000 volt a természetes utánpótlás, a korábban nem dolgozók közül 110 000-en léptek a gyár- és építőiparba, a kisiparból 75 000 munkaerő került át, a mezőgazdaságból pedig kb. 200 000 [16].

Az Újszegedi Kender- és Lenzövőben dolgozók származás szerinti megoszlását adatszerűen illusztrálni nem tudjuk. Tény azonban, hogy a gyár dolgozóinak többsége, kb. háromnegyed része munkás származású, a többi első-sorbna paraszti családból származott és csak kismértékben kisiparos, értelmiségi, egyéb családból.

A gyár statisztikai osztályának segítségével megpróbáltuk összeállítani a munkavállalók eredeti foglalkozás szerinti megoszlását. Ez csak hozzávetőlegesen sikerült, mert a munkakönyvben nem mindig található meg az illető dolgozó legelső munkahelye és beosztása. A kapott adatokat azonban mégis érdemes szemügyre venni.

	Munkás volt	Paraszt volt	Kisiparos volt	Ért., adm. volt	Még nem dolgozott
a szakmunkások	79 ⁰ / ₀ -a	12 ⁰ / ₀ -a	5 ⁰ / ₀ -a	—	4 ⁰ / ₀ -a = 100 ⁰ / ₀
a bet. munkások	41 „	22 „	—	—	37 „ = 100 ⁰ / ₀
a segédmunkások	74 „	25 „	1 ⁰ / ₀ -a	—	— „ = 100 ⁰ / ₀
a műszakiak	76 „	8 „	—	6 ⁰ / ₀ -a	10 ⁰ / ₀ -a = 100 ⁰ / ₀
az adminisztratívok	72 „	—	—	18 „	10 „ = 100 ⁰ / ₀

A gyárban dolgozó munkásoknak kb. 19–20⁰/₀-a került ki a parasztság soraiból, azaz csak 19–20⁰/₀-a volt maga is földműves, mielőtt a gyárba került. Ez nem nagy szám, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy vidéki üzemből van szó. Más, főleg a felszabadulás után, pl. az 50-es években létrehozott üzemekben ez az arányszám sokkal magasabb. Nem jelentős a volt kisiparosok, tisztviselők, értelmiségek száma sem. A munkásság zömét azok alkotják, akik már eredetileg is valamilyen gyárban, üzemben dolgoztak, esetleg kisiparosnál segédek voltak. Ez az arány különösen a munkásmozgalom szempontjából jelentős. Erre azonban később még visszatérünk. Érdeklenségként még az üzem vezetőinek származás és eredeti foglalkozás szerinti megoszlását említjük.

Ez a kimutatás is az előbbi megállapításokat támasztja alá. Amint látjuk, nemcsak a munkások, hanem az üzem vezetőinek többsége is munkáscsaládból származott. Ez pedig elvitathatatlanul a munkásosztály vezető szerepét bizonyítja.

Beosztás	Név	Származás	Eredeti fogl.	Párttag-e
Igazgató	Molnár János	gy. m.	textiltechnikus	igen
Főkönyvelő	Marosi János	m.	könyvelő	igen
Főmérnök	Kiss Ferenc	m.	technikus	igen
Személyzeti vezető	Zsigmond Rózsa	m.	szövegíró	igen
Műszaki o. vez.	Tóth József	m.	technikus	igen
Keresk. o. vez.	Koltai István	egyéb	tisztviselő	nem
Anyagbesz. o. vez.	Szabó János	m.	munkás	igen
Munkaügy. o. vez.	Pavlovich L.	m.	technikus	igen
MEO	Bárdos Éva	egyéb	fényképész	nem
Pénzügyi o. vez.	Rényi Károly	egyéb	tisztviselő	nem
Bérügyi o. vez.	Deák Gyula	munkás	tisztviselő	igen
Előkész. ü. vez.	Frányó József	paraszt	technikus	igen
Felvető ü. vez.	Kiss József	munkás	munkás	igen
Szövő ü. vez.	Lebák József	munkás	technikus	nem
Kikészítő o. vez.	Bakó László	egyéb	mérnök	nem
Erőtelep o. vez.	Billeg György	egyéb	mérnök	nem

Az MSZMP VIII. kongresszusa határozatot hozott arról, hogy meg kell gyorsítanunk a szocializmus alapjainak lerakását. Így került sor a mezőgazdaság szocialista átszervezésére is. Ezzel kapcsolatban 1959 áprilisában kimutatót készítettek azokról a dolgozókról, akik földdel rendelkeztek.

Ezek száma a gyárban 57 volt.

Közülük	51%-nak	1—1,5	hold földje volt
	21%-nak	2	hold
	10%-nak	3	hold
	9%-nak	4	hold
	9%-nak	4—7	hold földje volt.

Ezek egy részének már a felszabadulás előtt is volt valamennyi földje, többségük azonban a földosztáskor jutott hozzá. A föld kétlakivá tette őket. A felszabadulás előtt a tőkés igazgató szívesen alkalmazott ilyen munkásokat, mert ezek nem elégedetlenkedtek, nem követelődtek, hiszen a kamra tele volt. Az üzemi munkát csak biztosítéknak, kiegészítésnek tekintették, munkaerejük nagy részét a föld megmunkálására fordították. A felszabadulás után is a gyárban rájuk lehetett a legkevésbé számítani. Továbbképzésen, politikai oktatáson, értekezleteken nem vettek részt, mert várta őket otthon a „fontosabb” munka. Vetés, aratás, gyümölcszedés idején kivették szabadságukat, ha az már nem volt, akkor fizetés nélküli szabadságot kértek. A mezőgazdaság szo-

cialista átszervezések ezek többsége beadta földjét az ott működő tsz-be. Jelenleg 60–70 főre tehető azoknak a száma, akik nagyobb kerttel rendelkeznek. Ezek, bár nem tekinthetők kétlakiaknak, azokhoz sok tekintetben hasonlítanak. Munkaidő után sietnek haza, hogy gondozzák a virágokat, a primőr áruféleségeket, szedik a gyümölcsöt. Ezek szervezése, a politikai életbe való bevonása most is sok energiát igényel.

A következőkben az Újszegedi Kender- és Lenszövő dolgozóinak fluktuációjáról beszélünk. A Statisztikai Osztály kimutatása a következő képet mutatja:

Munkahelyváltozás

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		a l k a l o m m a l									
szakmunkás	nő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	férfi	3	6	6	4	—	3	1	5	1	1
betanított	nő	62	40	32	21	7	3	3	3	—	1
	férfi	5	4	1	4	4	1	—	—	—	—
segédmunkás	nő	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—
	férfi	7	10	9	7	9	2	3	3	1	3

Az adatok szerint az üzem dolgozóinak 10%-a változtatta munkahelyét 2–4 alkalommal.

Ha szak-, betanított-, segédmunkás felosztás szerint nézzük és összehasonlítjuk az országos átlaggal, a következő eredményt kapjuk.

2–4 alkalommal változtatta munkahelyét:

	a gyárban	a m. textiliparban
Szakmunkások	13%-a	41,4%-a
Betanított	13%-a	38,5%-a
Segédmunkások	12%-a	40,7%-a

[17]

A gyár eredménye tehát messze felülmúlja az országos eredményt. Ennek oka elsősorban a jó munkaskollektívában keresendő, valamint abban, hogy a munkások megtalálták a számításukat, elégedettek a munkakörülményekkel.

A kimutatás szerint csak a betanított nő munkások körében volt nagyobb a munkahelyet változtatók száma. A munkaerővándorlás azonban e területen is csökkenő tendenciát mutat.

Az előbb említettek egyben a törzsgárda magas számát is feltételezik. Nézzük, mit mondanak a statisztikai adatok. A munkavállalók megoszlása a vállalatnál eltöltött idő szerint a következő:

	25-nél röb	20—24	15—19 É	10—14 V	5—9	1—4
Szaktmunkás	17 fő =15%	11 fő =9,4%	12 fő =10,2%	20 fő =17%	23 fő =19,4%	34 fő =29%=100%
Betanított	63 fő =8%	32 fő =4%	70 fő =9%	180 fő =23%	199 fő =26%	235 fő =30%=100%
Segédmunkás	10 fő =5%	14 fő =6%	19 fő =8%	43 fő =19%	57 fő =24%	87 fő =38%=100%
Műszaki	25 fő =24%	11 fő =10%	26 fő =24%	21 fő =20%	13 fő =12%	11 fő =10%=100%
Adminisztratív	12 fő =15%	13 fő =16%	17 f =20%	20 fő =25%	12 fő =15%	8 fő = 9%=100%
Kisegítő	—	1 fő	3 fő	4 fő	6 fő	10 fő
Nem ipari	7 fő	1 fő	7 fő	14 fő	12 fő	16 fő
	134 fő	83 fő	154 fő	302 fő	322 fő	402 fő
Összes dolgozók %-ában:	=9,6%	=5,8%	=11%	=21,7%	=23,1%	= 28,8%

Nagyon szép ez az eredmény. Kevés gyár dicsekedhet azzal, hogy szakmunkás gárdájának 51%-a, betanított munkásainak 44%-a, műszaki dolgozóinak 78%-a 10 évnél régebben dolgozik az üzemben. Pozitív tény ez munkásmozgalmunk szempontjából is, de technikai vonatkozásban is, hiszen a termelés sokkal jobban megy állandó munkaerővel, a korszerűsítés, az újítás pedig magasabb színvonalú, hosszú tapasztalatok alapján születik. (Itt kell megjegyezni, hogy véleményünk szerint 10 évnél hosszabb gyakorlatban eltöltött idő felér egy átképző tanfolyammal, sőt az ipari tanulóként eltöltött három évvel is, tehát a betanított munkások közül 345 főt = 44% [a gyár összmunkásainak 24,6%-a] nyugodtan lehet szakmunkásnak tekinteni. S akkor a szakmunkások százaléka az üzemben belül mindjárt felugrik, 8,4%-ról 33%-ra, ami viszont már nem rossz eredmény országos viszonylatban sem.)

A testvérüzemmel, a Szegedi Kenderfonóval történt összehasonlítás alapján az állandó munkáslétszámot tekintve előbbre áll az újszegedi gyár.

A Szegedi Kenderfonóban a gyár munkásainak 38,4%-a (895 fő) dolgozik 10 évnél régebben az üzemben. Itt viszont ez a szám 48% [18].

A törzsgárdatagok között gyakran találkozunk családi dinasztiákkal, vagyis hogy egy családból 3 nemzedék szinte valamennyi tagja itt dolgozott vagy dolgozik. Pl.

1. Hegyközi András és Mihály (eredeti foglalkozásukat tekintve kubikusok) még a századforduló körül vállaltak itt a gyárban munkát. András gyermekei közül öten, unokái közül ketten dolgoznak ma is a gyárban. Mihálynak hat gyermeke és egy unokája dolgozik itt.

2. Bozóki József 1915-ben csatlakozott testvéréhez, Péterhez, aki már 1914-től itt dolgozott. Józsefnek két fia: József és Lajos 1936, illetve 1937-ben lépett be a gyárba. Péternek itt dolgozott a felesége is, fiuk 1938-ban, lányuk 1939-ben kezdett itt dolgozni.

3. Kiss Sándor és felesége szintén a századforduló körül került be a gyárba. Öt gyermekük: Sándor, József, Erzsébet, Mária, Teréz a 20-as évek óta dolgozik itt. Sándor most a gyár

újítási előadója. József a felszabadulás után volt egy ideig a gyár igazgatója is, most az előkészítő üzemrész vezetője. Fia Ferenc jelenleg a gyár főmérnöke. Teréz fia, Tóth József most a műszaki osztály vezetője. Sándor fia, Sándor technikus az üzemben. Mária két fia is itt dolgozik.

4. Kovács István és öt gyermeke is itt dolgozik, akik közül egy, István jelenleg a szállítási osztály vezetője.

5. Káity János és 6 gyermeke.

6. Csubirka Károly feleségével és hat gyermekével dolgozott itt.

7. Sánta József feleségével és 5 gyermekével.

8. Kiss István feleségével és 5 gyermekével.

9. Váradi József feleségével és 3 gyermekével dolgozott itt.

10. Itt dolgoztak a Zsigmond-testvérek (négyen) is már a harmincas évek elejétől. Rozália eredetileg szövőnő volt, most a gyár személyzeti osztályának vezetője, nővére Péter Jánosné jelenleg az üzemi könyvtár vezetője.

Számtalan példát lehetne még sorolni arra, hogy a gyárban eredetileg betanított-, segéd-, szakmunkásként dolgozók közül hányan lettek az üzemben művezetők, osztályvezetők, előadók, műszakiak stb.

Nézzük meg most, hogy hány kiemelt vezetőt adott az üzem népgazdaságunknak. Hat vállalatvezetőt, akik közül 2 betanított, 4 szakmunkás volt. (Pl. Móczán Lajos a Textilművek igazgatója. Tóth Lajos a Délrost igazgatója, jelenleg a Kenderfonó és Szövőipari Vállalat igazgatója. Biczó György, az újszegedi gyár igazgatója volt, majd Szeged Városi Tanács VB elnöke. Csóti József jelenleg a X. sz. AKÖV személyügyi előadója.) Hat mérnököt, négy tanárt, kettő jogászt — akik közül hatan szakmunkásként, ketten betanított munkásként, ketten segédmunkásként és ketten adminisztrátorként dolgoztak az üzemben.

Rendőr-, ill. katonatiszt lett egy szakmunkásból, négy betanított munkásból és egy segédmunkásból.

A tanácshoz, a pártbizottsághoz kerültek vezető beosztásba tízen (2 szakmunkás, 6 betanított, 1 segéd, 1 adminisztratív).

A gyár munkásaiból tehát 34-en kerültek vezető beosztásba a népgazdaság különböző területein. De ha a kiemeléshez hozzászámítjuk azokat is, akik másik üzembe kerültek főművezetői, művezetői beosztásba, akkor ez a szám 52-re emelkedik. Ez pedig a jelenlegi munkáslétszámnak 3,7⁰/₀-a.

(A Szegedi Kenderfonóból 49 kiemelt vezető került ki: 5 igazgató, 4 személyzetis, 5 osztályvezető, 13 tanácsi és pártbizottsági dolgozó stb.)

Nyilvánvalóan azok a dolgozók, akik magasabb funkcióba kerültek, politikailag a legmegbízhatóbbak, a vezetésre a leginkább alkalmasak voltak. Ezért javasolta őket a helyi pártszervezet is. Tekintettel arra, hogy többségükben maguk is fizikai dolgozók, munkásemberek voltak, jelenlétükkel, intézkedéseikkel a munkáshatalmat képviselték és erősítették. Egy kollektívának mindig öröm, ha tagjai eredményeket, sikereket érnek el, ha ezért elismerést kapnak. A magasabb funkcióba helyezés pedig méltán számít elismerésnek. Büszke lehet az Újszegedi Kendergyár kollektívája, hogy sok becsületet, néphez hű, a népgazdaság fejlődését elősegítő, ezért küzdő vezető elvtársat bocsátott ki soraiból.

Két dologról kell még röviden beszélnünk.

Az egyik a munkások kor szerinti megoszlása. A textiliparban 1961-ben a munkások átlagos életkora 32,5 év volt. Hasonlítsuk össze ezt az újszegedi munkások életkori statisztikájával:

	Újszegedi gyár munkásainak	Textilipar %/o-ában
8—24 év	13 ^o /o	36 ^o /o
25—34 év	27 ^o /o	26 ^o /o
35—44 év	30 ^o /o	18 ^o /o
45—54 év	23 ^o /o	17 ^o /o
55 év	7 ^o /o	3 ^o /o

Lényegesebb eltérés a 18—24 évesek között van.

Ez talán azzal magyarázható, hogy a fiatalok egy része, próbál más munkaterületen elhelyezkedni, másik része kihasználja a továbbtanulási lehetőséget és középiskolába, egyetemre jár. Az ifjúság védelmét szolgáló intézkedések, valamint a munkáscsaládok kedvező életfeltételei miatt is lényegesen csökken a fiatalkorú munkások száma. Egyébként az üzem törzsgárdájának nagy száma is megköveteli, hogy a dolgozóknak több mint fele 30 éven felüli legyen.

Érdemes figyelembe venni azt is, hogy egy-egy dolgozónak hány gyermeke van.

A Statisztikai Osztály kimutatása szerint 281 főnek = 21°/o nincs gyermeke, 561 főnek = 40°/o 1 gyermeke van, 429 főnek = 30°/o 2 gyermeke van, 88 főnek = 6°/o 3 gyermeke és 41 fő = 3°/o 4 és több családos. Az átlagos családnagyság 2,92. Az egyke tehát erősen dívik az üzemben, különösen a műszaki és adminisztratív dolgozók körében.

	Szak-, betanított, segédmunkások	Műszaki adminisztratívnek
Nincs gyereke	19 ^o /o-ának	23 ^o /o-ának
1 gyereke van	38 ^o /o-ának	57 ^o /o-ának
2 „ „	34 ^o /o-ának	14 ^o /o-ának
3 „ „	6 ^o /o-ának	5 ^o /o-ának
4 „ „	2 ^o /o-ának	1 ^o /o-ának

Megnéztük tehát az Újszegedi Kender- és Lenzöví sociográfiai adatait, helyenként összehasonlítva az 1938-as háború előtti adatokkal, vagy a jelenlegi országos eredményekkel, néhol pedig a testvérüzem, a Szegedi Kenderfonó statisztikai kimutatásaival. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy habár a létszám nem magasabb a háború előttnél, mégis megváltozott ez a gyári munkásság. Fejlődött összetételében, képzettségében, a munkához való viszonyában, öntudatában.

Ma is Szeged egyik legnagyobb üzeme, s a város gazdasági, politikai életében jelentős szerepet játszik.

A munkásság származási összetételének a munkáosztály tudatára és a munkásmozgalomra gyakorolt hatása igen bonyolult kérdés. A munkáosztály társadalmi tudatát, politikai beállítottságát, elsősorban osztályhelyezete, osztályérdekei határozzák meg, de emellett hatást gyakorol rá sok más tényező is, mint pl. a proletariátus szakmai képzettségi foka, összetétele, nem utolsósor-

ban a forradalmi szocialista mozgalom, amely szakadatlanul formálja a munkásosztály arculatát. Ez a tényező azonban csak meghatározott viszonyok, feltételek mellett játszhat pozitív vagy negatív szerepet, attól függően, hogy az egyéb más objektív és szubjektív elemek milyen hatással vannak a munkásosztályra.

„Azokon az objektív történelmi-társadalmi viszonyokon belül, amelyek egy adott országban befolyásolják a munkásság helyzetét, életviszonyait, egész fejlődését, a munkásság származási-társadalmi összetétele és szakmai rétegződés ecsupán egy-egy tényező a sok közül. E tényezők is csak a fő feltételeknek alávetve, a többi objektív és szubjektív tényezővel kölcsönhatásban befolyásolják a munkásosztály arculatát, magatartását.” [19].

1948–49 után új korszak kezdődött hazánkban. A munkáshatalom győzelme, a szocialista építőmunka kibontakozása nyomán minden addiginál mélyrehatóbb változások következtek be az ország gazdasági és osztálystruktúrájában, a munkásosztály és a többi dolgozó osztály társadalmi helyzetében. Ezeket a statisztikai adatok hűen tükrözik. De a számokkal nem mutatható ki, mennyire haladt előre az egyes osztályok és egész társadalom szocialista tudatának kialakítása. Pedig a szocialista forradalom meghatározott szakaszában, amikor a népgazdaságban uralkodóvá válnak a szocialista termelési viszonyok, az ideológiai hatásnak az osztályszerkezet átalakításában elsőrendű szerep jut. A kapitalista társadalomra jellemző osztályok átalakulása szocialista osztályokká ugyanis hosszan tartó és a gazdasági változásokat egyáltalán nem automatikusan követő folyamat. Ezt az igazságot a személyi kultusz éveiben nem tartottuk kellően szem előtt. A társadalom átalakulásának és átalakításának megítélésében mechanikus szemlélet és gyakorlat uralkodott, amely — ha szavakban hangoztatta is — valójában lebecsülte a politikai munka, az ideológiai ráhatás jelentőségét, a gazdasági és hatalmi intézkedések szerepét túlbecsülte, és pusztán a statisztikai mennyiségi adatok alapján befejezettnek vélt olyan, a tudatban végbemenő, hosszan tartó folyamatokat, amelyek csak elkezdődtek. Központi intézkedéssel elrendelhető — és erre szükség is van — egy-egy tőkés réteg, pl. az ipari nagyburzsoázia felszámolása. A hatalmi intézkedés, amely a gazdasági szerkezetben egy csapásra hozhat változást, nem azonnal, és főképpen nem automatikusan hat minden érintett osztály tudatának megváltoztatására.

Az a munkás pl., aki tegnap még nézeteiben elmaradott volt, pusztán azzal a ténnyel, hogy ma már államosított, szocialista jellegű üzemben dolgozik, még nem válik szocialistává, nem teszi magáévá önműködően a munkásosztály forradalmi világnézetét.

A munkásosztály egészét tekintve, ez hosszabb folyamat. Még inkább igaz ez az értelmiségre és az alkalmazottakra. (Ami pedig a tegnap még termelőeszközei birtokában levő tőkést megkülönbözteti az államosítás másnapján termelőeszközeitől megfosztott tőkéstől, az csak a termelőeszközök tulajdonjogában, a hatalmi viszonyokban beállott változás; világnézetét, politikai magatartását tekintve nem szűnt meg tőkésnek lenni.)

A szocialista társadalom kialakításáért folytatott osztályharcban ezért a gazdasági, adminisztratív intézkedések mellett nélkülözhetetlen és mind hatványozottabb szerepe van az ideológiai, politikai munkának.

Az osztályok egységes szocialista tudatának megteremtése bonyolult folyamat, amely gazdasági eredményeinkkel párhuzamosan, azokra építve meg-

követeli az ideológiai, kulturális eszközök teljes fegyvertárának harcbevetését. Itt azonban nem lehet rohammal eredményt elérni. Türelem és kitartás kell ahhoz, hogy a világnézeti, politikai meggyőzés meghozza a maga tartós eredményét.

E hosszan tartó harc sikere számokkal ugyan nem mindig lemérhető, de az eredmények mégis észlelhetők népünk összeforrottságában, megmutatkozik a gazdasági sikerekben, a szocialista építőmunka minden területén.

Pártunk ma reálisan számol a munkásosztály tényleges szocialista erőivel. Helyes gazdaságpolitikánk megváltoztatta a munkásosztály összetételét. Ennek eredményeként — az ipar egészséges fejlődése mellett — a munkáslétszám emelkedése lassúbbá vált. Az egyes iparágak arányos, átgondolt fejlesztése, a munkásság életszínvonalának és munkafeltételeinek folyamatos javulása stb. a fluktuáció csökkenését, az üzemek stabil munkástörzsének szilárdulását eredményezik. A párt és munkásosztály közötti kapcsolatok elmélyülése növeli a forradalmi, szocialista mozgalom formáló hatását. Háttérbe szorulnak a munkásosztály gyors, belső átalakulásából és feltöltődéséből fakadó negatív hatások, amelyek az 1956-os ellenforradalom előtt, a bal- és jobboldali hibák következtében átmenetileg előtérbe kerültek. Egyre jobban érvényesülnek azok a lényeges, tartós, a szocializmusra jellemző pozitív hatások, amelyek a munkásosztály számának, társadalmi súlyának és vezető szerepének növekedését, különböző csoportjainak egységesebbé válását, a többi dolgozók osztályhoz fűződő kapcsolatainak erősödését, a munkásság kulturális fejlődését eredményezik.

JEGYZETEK

- [1] LACZKÓ MIKLÓS, Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867—1949. 1961. 6.
- [2] Uo. 7.
- [3] Az ebben a fejezetben közölt adatok sajnos csak statikus képet adnak a gyár munkáslétszámáról és a munkásság összetételének alakulásáról. Kénytelen voltam azonban beérni az 1961-es adatok ismertetésével, mivel az üzem irattárában, illetve a Szegedi Állami Levéltárban (továbbiakban SZÁL) korábbi adatok vagy egyáltalán nem, vagy csak olyan hiányosan álltak rendelkezésre, hogy a meglévő, más évekből származó adatok megbízható következtetésekre nem nyújtottak lehetőséget. Az összehasonlításként felhasznált adatok hasonló okokból nem homogének. Az adatsorok hiányossága miatt kényszerültem az 1961. évi adatokat hol ezzel, hol azzal az adatsorral összehasonlítani, mivel ugyanaz a forrás más kérdésre már nem ad feleletet.
- [4] RÉDEI JENŐ, A magyar társadalom struktúrájának átalakulása. Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből, 1955. 630.
- [5] SZÁL. Újszegedi Kender- és Lenzövény (továbbiakban UKL) igazgatósági ügyiratok „Statisztikai adatok 1939” c. dossie.
- [6] SZÁL. Igazgatósági ügyiratok és UKL. Statisztikai Osztály tájékoztatója.
- [7] UKL. Statisztikai Osztály közleménye.
- [8] 1938: SZÁL. UKL igazgatósági ügyiratok.
1961: UKL. Statisztikai Osztály közleménye.
1960: Országos textilipari adatok: Statisztikai Időszaki Közlemények: A munkások helyzete az iparvállalatoknál, 1961. 41.
1961: Szegedi Kenderfonó Statisztikai Osztályának közleménye.
- [9] Központi Statisztikai Hivatal, Iparstatisztikai Zsebkönyv, 1962. 68.
- [10] Szegedi Kenderfonó Statisztikai Osztályának kimutatása.
- [11] Központi Statisztikai Hivatal, Iparstatisztikai Zsebkönyv, 1962. 69.
- [12] LACZKÓ MIKLÓS, i. m. 75.
- [13] Az adatokat az üzemi nyilvántartókönyvből és visszaemlékezésekből merítettem.
- [14] LACZKÓ MIKLÓS, i. m. 147.
- [15] Uo. 127.

- [16] RÉDEI JENŐ, i. m. 640.
[17] Központi Statisztikai Hivatal, A munkások helyzete az iparvállalatoknál, 1961. §1.
[18] UKL. Statisztikai Osztály kimutatása 1961-ről és a Szegedi Kenderfonó Statisztikai Osztályának kimutatása 1961-ről.
[19] LACZKÓ MIKLÓS, i. m. 184.

РАЗВИТИЕ КОНОПЛЯНО-ЛЬНОПРЯДИЛЬНОЙ ФАБРИКИ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЯ ДО 1960 ГОДА

К. Р. Ковач

Данная часть статьи по социографическим данным одного завода показывает изменения, происшедшие в классовой структуре нашей страны с 1945 года. Данная работа анализирует формирование числа рабочих завода, изменение состава по полам и дифференциации. Исследуется источник роста числа рабочих, разделение их по первоначальным профессиям, и их текучесть, и сравниваются эти данные с общевенгерскими. Наконец, устанавливается влияние этих факторов, на сознание и общественную жизнь рабочих

DIE ENTWICKLUNG DES UJSZEGEDER HANF- UND LEINENWEBEREI- BETRIEBES VON DER BEFREIUNG BIS 1960.

Von

K. R. KOVÁCS

Der hier publizierte Abschnitt der Arbeit zeigt die in der Klassenstruktur unseres Vaterlandes seit 1945 eingetretenen Änderungen im Spiegel der soziographischen Daten eines Betriebes. Es wird die Gestaltung der Arbeiterzahl, der Zusammensetzung des Arbeiterbestandes nach Geschlechtern und die Schichtung der Arbeiter analysiert. Die Quellen der Zunahme der Arbeiterzahl, die Verteilung der Arbeiter nach ihren ursprünglichen Berufen; ihre Fluktuation werden untersucht und mit den Daten des ganzen Landes verglichen. Endlich wird die Wirkung aller dieser Faktoren auf das Bewusstsein der Arbeiter und auf Ihre Teilnahme an der Bewegung festgestellt.